

АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

СВЕТЛОРУСОВА Анна Володимирівна

УДК 378.22 : 005:37:159.955.4

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ УПРАВЛІННЯ
НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ НА ЗАСАДАХ РЕФЛЕКСИВНОГО
ПІДХОДУ**

13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, м. Київ.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор
ЛЕЩЕНКО Марія Петрівна, завідувач кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович, ректор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси;

доктор педагогічних наук, доцент
МАРТИНЕНКО Світлана Миколаївна, проректор із соціально-гуманітарних питань Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка, м. Київ.

Захист відбудеться 30 вересня 2009 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України за адресою: 04060, м. Київ, М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України (04060, м. Київ, М. Берлинського, 9).

Автореферат розісланий 29 серпня 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В. Лапаєнко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. У сучасних умовах інтегрування України у світову спільноту вимагає удосконалення соціально-педагогічних умов, впровадження ідей гуманістичної педагогіки та технологій орієнтованого на майбутню професійну діяльність навчання. Ефективному вирішенню проблем гуманізації і демократизації українського суспільства, безумовно, сприятиме модернізація системи освіти в контексті європейських вимог, її структурне та змістове оновлення. Згідно з Законом України «Про вищу освіту», Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні» здійснюється цілеспрямована робота з метою створення нової законодавчої та нормативної бази вищої освіти, оновлюються зміст, структура і методи навчання, впроваджуються у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів міжнародні, галузеві стандарти підготовки фахівців. Важливе місце у цьому процесі займає професійна підготовка магістрів – майбутніх управлінців навчальних закладів, що вирішальним чином впливає на результативність модернізації українського освітнього простору, оскільки вивести навчальний заклад на новий якісний рівень зможуть лише компетентні керівники з високорозвиненою управлінською рефлексією, здатні сприймати нові знання, схильні до педагогічних пошуків, до прояву власної активності в теоретичному і методичному забезпеченні впроваджених в освітянську практику інновацій.

Цілеспрямована підготовка майбутніх управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу, що передбачає застосування комплексу спеціально підібраних форм і методів навчання, спрямованих на розвиток у студентів здатності компетентно діяти з урахуванням зовнішнього і внутрішнього впливу, забезпечить ефективне управління відповідно до вимог сучасного соціуму.

Проблеми управління освітніми закладами і професійну підготовку керівників досліджували: В.Є. Берека, Л.І. Даниленко, Г.В. Єльнікова, Л.М. Калініна, О.М. Касьянова, Н.Л. Коломінський, М.П. Лещенко, О.І. Мармаза, Н.Г. Ничкало, Н.М. Островерхова, В.С. Пікельна, Л.А. Онищук, В.Д. Федоров, Є.М. Хриков та ін.

Питання рефлексивного управління розглядаються в працях: А.В. Авілова, В.В. Агєєва, Е.В. Ільїної. В науковому дослідженні Т.М. Давиденко висвітлені теоретичні основи рефлексивного управління школою; рефлексивно-професійні особливості управлінців розглянуто Н.А. Алюшиною. Умови розвитку професійної рефлексії та формування рефлексивної культури студентів досліджено І.Г. Бессоною, А.А. Бехоєвою, Г.О. Дегтяр, І.А. Стеценком. С.Ю. Степанов виокремив рефлексивно-інноваційний підхід до підготовки управлінських кадрів.

Ряд досліджень присвячено розв'язанню проблеми підвищення професійної компетентності керівного складу освіти в умовах післядипломного навчання таких вчених, як: І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, А.І. Кузьмінський, В.К. Мельник, В.В. Олійник, Сорочан Т.М. та ін. С.О. Нікітчина розглядає шляхи підвищення ефективності підготовки менеджерів освіти у вищій школі, основні структурні елементи цього процесу та визначає роль і місце оцінки ефективності підготовки менеджерів освіти у вищій школі.

Американські вчені досліджують методи удосконалення освітнього менеджменту, серед яких значне місце належить науковим працям: М.Е. Генсона

(M.E. Hanson), Д.Л. Кірпи (D.L. Kirp), Т.Дж. Серджіованні (T.J. Sergiovanni), Т.Б. Тімара (T.B. Timar). Заслугує на особливу увагу методика професійної підготовки керівників навчальних закладів Т.Дж. Ковальського (T.J. Kowalski), що реалізується шляхом аналізу проблемних професійно-управлінських ситуацій.

Результати дослідження особливостей рефлексивних процесів в управлінні отримані російськими науковцями А.В. Авіловим, Е.М. Ковшовим, І.Г. Ліпатниковою та іншими, постійно апробуються на щорічних науково-практичних конференціях та публікуються на сторінках наукових видань [журнал «Рефлексивні процеси в управлінні», збірники матеріалів конференції «Рефлексивні процеси і управління». Збірник матеріалів Міжнародного симпозиуму, який виходить щорічного з 2002 року].

Водночас у вітчизняній педагогіці немає наукових праць, присвячених теорії і практиці професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу.

Враховуючи соціальне значення і наукову актуальність означеної проблеми, її недостатню теоретичну розробленість, необхідність впровадження рефлексивного підходу в систему професійної підготовки майбутніх управлінців навчальних закладів обрано тему дисертаційного дослідження: **«Професійна підготовка магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є частиною теми, яка досліджувалась на факультеті соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка: «Менеджмент у вищій школі України: адаптація до європейського контексту» (державний реєстраційний номер 06БФ017 – 01). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 30 листопада 2005 року), уточнена на факультеті психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 12 від 15 квітня 2008 року) і узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 6 від 17 червня 2008 року).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка магістрів управління навчальним закладом.

Предмет дослідження – рефлексивний підхід до професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом.

Мета дослідження: обґрунтувати педагогічні умови підготовки магістрів управління навчальним закладом, розробити і експериментально перевірити модель педагогічних умов підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу.

Концептуальні ідеї дослідження: рефлексивне управління освітніми системами характеризується здатністю керівника виявляти управлінську рефлексію. Формуванню готовності магістрантів до рефлексивного управління сприятиме модернізація професійної підготовки у вищих навчальних закладах на засадах рефлексивного підходу, що передбачає збагачення навчальних програм рефлексивними елементами та активне використання інтерактивних форм і методів навчання (навчальні дискусії, проблемні ситуації, творчі завдання, соціально-

педагогічний тренінг, рольові, ділові ігри, моделювання професійних ситуацій, робота у малих групах, «мозкові штурми», наративи, біографічні дослідження, віртуалізація навчального простору).

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що професійна підготовка майбутніх управлінців у магістратурі вищих навчальних закладів України буде ефективною за умови її спрямованості на розвиток у студентів готовності до рефлексивного управління. Цього можна досягти, сформувавши у студентів професійно-комунікативну (вміння спілкуватися з суб'єктами професійного та позаінституційного середовища), дидактично-перманентну (вміння неперервно вчитися) і адаптивну (уміння раціонально діяти в умовах сучасної соціальної реальності) компетентності.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети, концепції та гіпотези дослідження визначено такі **завдання дослідження**:

1. Дослідити і проаналізувати стан розробленості проблеми професійної підготовки управлінців навчальних закладів у педагогічній теорії та практичній діяльності.

2. Проаналізувати базові поняття дослідження, що визначають специфіку професійної підготовки управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу.

3. Обґрунтувати педагогічні умови професійної підготовки та визначити критерії готовності магістрів управління навчальним закладом до рефлексивного управління.

4. Експериментально перевірити авторську модель педагогічних умов професійної підготовки управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу.

5. Розробити методичні рекомендації щодо професійної підготовки магістрів управління навчальними закладами на засадах рефлексивного підходу.

Методологічну основу дослідження становлять філософські положення про взаємозв'язок соціальних і педагогічних явищ та процесів; провідні ідеї сучасної філософії, педагогіки та психології; концепції вітчизняних і зарубіжних учених щодо соціального управління та менеджменту освіти; системний підхід до навчального процесу професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом; принципи рефлексивного підходу до навчання; концептуальні засади розвитку педагогічної освіти і науки в Україні та їх інтеграції в європейський освітній простір.

Теоретичну основу дослідження становлять провідні положення Конституції України, Національної доктрини розвитку освіти, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту»; дослідження проблем управління педагогічними системами (Г.В. Єльнікова, О.І. Мармаза, В.І. Маслов, С.М. Мартиненко, Л.М. Калініна, Н.М. Островерхова, В.С. Пікельна); концептуальні положення педагогіки про управління навчальними закладами (В.О. Сухомлинський, А.С. Макаренко); психологічні аспекти професійної підготовки фахівців (В.С. Орбан-Лембрик, Л.Є. Савельєва, В.С. Лозниця, Е.С. Жиріков), зокрема, керівників навчальних закладів (Л.М. Карамушка, В.В. Крижко, М.П. Малигіна); теоретичні засади рефлексивного управління (А.В. Авілова), зокрема, теоретичні основи рефлексивного управління школою (Т.М. Давиденко); варіативно-рефлексивний підхід до навчального процесу в педагогічному університеті

(Т.В. Бурлакова); рефлексивно-інноваційний підхід до підготовки управлінських кадрів (Є.П. Варламова, С.Ю. Степанов); навчання студентів застосування засобів рефлексії в процесі професійної підготовки (І.Г. Бессонова, А.А. Бехоева, І.А. Стеценко); розвиток рефлексивного мислення у студентів (В.В. Агєєв, О.І. Лаптева); рефлексивно-професійні особливості управлінців з мотивацією на успішну самореалізацію (Н.А. Алюшина); умови професійної підготовки та перепідготовки управлінців навчальних закладів (І.А. Зязюн, Л.І. Даниленко, Г.М. Тимошко, В.В. Олійник); проблеми неперервної професійної освіти (С.У. Гончаренко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоева та ін.); теорія використання інформаційно-комп'ютерних технологій в управлінні закладом освіти (В.Ю. Биков, М.І. Жалдак та ін.); використання інтерактивних форм та методів навчання в професійній підготовці фахівців (О.І. Пометун, П.М. Щербань), зокрема, управлінців навчальних закладів (М.П. Лещенко, О.А. Філь).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези на різних етапах дослідження використовувалися такі методи: *теоретичні* – вивчення та аналіз філософської, історичної, педагогічної, психологічної літератури та літератури з менеджменту для обґрунтування основних теоретичних положень дослідження; контент-аналіз навчальних планів професійної підготовки зі спеціальності 8.000009 – «Управління навчальними закладами» освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» для з'ясування специфіки її змісту; *емпіричні* – педагогічне спостереження, опитування, тестування, анкетування, бесіда; метод тренінгу, метод рольових ігор і моделювання проблемних ситуацій були застосовані з метою діагностики сформованості готовності студентів до рефлексивного управління навчальним закладом; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) для визначення рівня та подальшого формування готовності магістрантів до рефлексивного управління навчальним закладом. Були використані математичні методи кількісної і якісної обробки експериментальних даних, які дали можливість чисельно відобразити результати дослідження і підтвердити ефективність запропонованої авторської моделі; графічні форми відображення результатів (таблиці, рисунки), одержаних в ході дослідження, які були застосовані для наочного відтворення педагогічного експерименту.

Організація та етапи дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося поетапно впродовж 2004 – 2008 років.

На першому етапі – пошуковому (2004–2005 рр.) – опрацьовувалась філософська, педагогічна, історико-педагогічна, психолого-педагогічна література, література з менеджменту та спеціальна вітчизняна і зарубіжна література з галузевого управління і, зокрема, з проблем магістерської та післядипломної підготовки управлінських кадрів. Було визначено та обґрунтовано основні теоретичні положення дослідження: об'єкт, предмет і мета дослідження, сформульовано робочу гіпотезу та визначено коло завдань дослідження, розпочато констатувальний експеримент. Проведено контент-аналіз навчальних планів професійної підготовки зі спеціальності «Управління навчальними закладами» освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» у вищих навчальних закладах України різних форм власності (констатувальний експеримент), визначалися подальші напрями дослідження.

На другому етапі – емпіричному (2005–2007 рр.) – здійснювалося спостереження за навчальним процесом у ВНЗ України, були розроблені анкети, проводилося анкетування і бесіди з магістрами – майбутніми управлінцями навчальних закладів, випускниками з цієї спеціальності, викладачами, які були залучені до процесу професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом, були визначені критерії сформованості їхньої готовності до рефлексивного управління, була розроблена авторська модель педагогічних умов професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу та визначені етапи дослідно-експериментальної роботи, розпочато формувальний експеримент.

На третьому етапі – узагальнюючому (2008 р.) – була завершена експериментальна робота, розроблені методичні рекомендації щодо професійної підготовки управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу, здійснена систематизація, узагальнення та аналіз даних, одержаних у процесі дослідно-експериментальної роботи, сформульовані часткові й загальні висновки за результатами дослідження.

Експериментальна база дослідження. Впродовж 2004–2008 рр. дослідно-експериментальна робота проводилась серед магістрантів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Полтавського педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Київського славистичного університету. Загалом у процес дослідження було залучено 690 осіб: 72 працівники навчальних закладів (управлінські кадри навчальних закладів різних типів і форм власності), 104 викладачі вищих навчальних закладів, які викладають у магістрів зі спеціальності «Управління навчальними закладами», 514 студентів різних вищих навчальних закладів зі спеціальності 8.000009 «Управління навчальними закладами».

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що: *вперше* визначено та обґрунтовано педагогічні умови професійної підготовки управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу; розроблено та обґрунтовано модель педагогічних умов професійної підготовки управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу; визначено критерії і показники готовності магістрів управління навчальним закладом до рефлексивного управління; *вдосконалено* зміст та організаційно-педагогічні умови підготовки магістрів – майбутніх управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу; підходи до розробки навчальних планів професійної підготовки зі спеціальності «Управління навчальними закладами» освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»; *доповнено* змістовий компонент професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом у ВНЗ шляхом удосконалення змісту професійно орієнтованих дисциплін і впровадження спецкурсу; *подальшого* розвитку набув зміст понять: «професійна підготовка магістрів», «магістр управління навчальним закладом», «рефлексивне навчання», «рефлексивне управління навчальним закладом», «рефлексивний підхід до навчання»; наукове обґрунтування рефлексивного підходу в професійній підготовці магістрів управління навчальними закладами.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що розроблено спецкурс «Управління навчальним закладом: рефлексивний підхід», який включає систему семінарсько-тренінгових занять; підготовлено методичні рекомендації «Моделювання проблемних ситуацій як одна з форм навчання магістрів управління навчальним закладом» для проведення семінарських занять зі студентами магістратури за спеціальністю «Управління навчальними закладами» і слухачами курсів підвищення кваліфікації управлінських кадрів в освіті. Основні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані для розробки навчальних програм, навчально-методичних посібників і рекомендацій для викладачів вищих навчальних закладів IV рівня акредитації та інститутів післядипломної педагогічної освіти, що сприятиме підвищенню ефективності й результативності підготовки майбутніх управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу.

Основні положення, висновки, авторську модель педагогічних умов професійної підготовки майбутніх управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу, авторський семінарсько-тренінговий курс і методичні рекомендації **впроваджено** в Івано-Франківському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 01/391 від 20.10.08 р.), Львівському національному університеті імені Івана Франка (акт про впровадження № 4824-н від 01.12.2008 р.), Житомирському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (акт про впровадження № 1-628 від 29.12.2008 р.), Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (акт про впровадження № 6 від 21.01.2009 р.), Полтавському державному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка (довідка про впровадження № 0322/01-37/28 від 27.01.2009 р.), Київському славістичному університеті (акт про впровадження № 142/1 від 26.03.2009 р.).

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретично обґрунтованими вихідними методологічними положеннями, використаними сучасними методами, адекватними меті й завданням дослідження; аналізом джерельної бази, а саме – законодавчих і нормативних документів, психологічних, педагогічних методичних та інших праць з проблем менеджменту; результатами експериментальної роботи, кількісним і якісним аналізом одержаних даних, висновками експертів і результатами анкетування, застосуванням методів експертних оцінок статистичного аналізу та їх математичною обробкою, позитивними результатами впровадження в навчальний процес у вищих навчальних закладах України експериментальної моделі професійної підготовки майбутніх управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу.

На захист виносяться:

- положення щодо професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу, які полягають у збагаченні змісту навчальних курсів рефлексивними елементами та творчому використанні інтерактивних форм і методів навчання (навчальні дискусії, проблемні ситуації, творчі завдання, соціально-педагогічний тренінг, рольові, ділові ігри, моделювання професійних ситуацій, робота у малих групах, «мозкові штурми», наративи,

біографічні дослідження, віртуалізація навчального простору), що сприятиме формуванню готовності магістрів до рефлексивного управління;

• педагогічні умови, що забезпечують якісну професійну підготовку майбутніх управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу і включають *мета-умову* (реалізація дослідно-експериментальної моделі), *організаційно-методичні* (структурування навчальних планів і програм відповідно до стандартів професійної підготовки майбутніх управлінців навчальних закладів, вироблення концепції рефлексивного підходу до навчання; застосування рефлексивно-інтерактивних форм і методів організації професійної підготовки; системне проведення діагностики навчально-виховного процесу) та *інтернальні* (оволодіння уміннями швидко адаптуватися; професійною гнучкістю, вмінням протистояти деструктивному впливу, стресостійкістю, готовністю до змін, здатністю до самоаналізу, самооцінки власної професійної діяльності, розвинутою здатністю до самонавчання) умови.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати проведеного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були предметом виступів на наукових, науково-практичних, науково-методичних конференціях, читаннях, зокрема, міжнародних: IV-й Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна» (м. Київ, 2006), VI-й Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна» (м. Київ, 2008), «Родина на початку III тисячоліття і її проблеми» (м. Пьотрков Трибунальський, Польща, 2007), «Духовний простір сучасного освітнього менеджменту» (м. Севастополь, 2007), «Тиждень освіти дорослих» (м. Київ, 2007), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти» (м. Київ, 2008), «Науково-методичні засади управління якістю освіти в педагогічних вищих навчальних закладах» (м. Київ, 2008); всеукраїнських: «Управління якістю підготовки фахівців у вищій школі: історія, досвід, перспективи» (м. Одеса, 2006), «Гуманістичні універсалії освітнього простору: можливості для самореалізації особистості» (м. Київ, 2007), «Дні науки» (м. Київ, 2007), «Професійна підготовка вчителів в умовах упровадження кредитно-модульної системи» (м. Київ, 2007); міждисциплінарній – «Технології інтелектуальної діяльності» (м. Київ, 2009); педагогічних читаннях – «VI мистецько-педагогічні читання пам'яті професора О.П. Рудницької» (м. Київ, 2008).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 8 одноосібних наукових працях, у тому числі: 6 статей – у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 тези – у збірнику матеріалів наукової конференції, 1 брошура – Методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел, що нараховує 312 найменувань, з них 11 – іноземною мовою. Робота містить 12 таблиць, 10 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 261 сторінка. Основний зміст роботи викладено на 197 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, концепцію, етапи науково-педагогічного пошуку, теоретичну основу дослідження, методологічну основу дослідження, наукову новизну і теоретичне значення дисертаційної праці, практичне значення одержаних результатів, вірогідність результатів дослідження, апробацію основних положень дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади професійної підготовки управлінців навчальних закладів»** – розкрито проблему професійної підготовки магістрів зі спеціальності «Управління навчальними закладами» у педагогічній теорії і практиці, здійснено аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження.

У розділі зазначено, що на початку ХХІ сторіччя відбулася зміна освітньої парадигми професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом. Підтвердження цього можна знайти в наукових працях шляхом аналізу підходів до управління освітою, організації навчального процесу і підвищення професійної компетентності та післядипломної освіти в ХХ столітті. В дослідженні доведено, що основними рушійними силами, які зумовлюють розвиток професійної підготовки, є зміни соціально-економічного становища в країні, характер та особливості управління суспільством на різних історичних етапах розвитку держави, нові суспільні замовлення школі щодо рівня і напрямів навчання та виховання підростаючого покоління, зміна освітньої парадигми та розвиток школи як соціальної системи.

На основі ретроспективного аналізу становлення і розвитку професіоналізації управлінців навчальних закладів простежено динаміку зміни підходів до управління освітніми інституціями. У період з 1918 до 2009 року сутність і характерні особливості управління навчальними закладами відображено в послідовності соціально-детермінованих підходів: 1) 1918–1930 рр. – авторитарно-функціональний підхід; 2) 1930–1940 рр. – адміністративно-контролюючий підхід; 3) 1940–1960 рр. – авторитарно-системний підхід; 4) 1960–1980 рр. – авторитарно-комплексний підхід; 5) 1980–1990 рр. – авторитарно-компетентнісний підхід; 6) 1990–2000 рр. – управлінсько-адаптивний підхід; 7) 2000–2009 рр. – інноваційно-рефлексивний підхід.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується першими спробами вищих навчальних закладів готувати керівників-управлінців навчальних закладів/менеджерів освіти. З 2000 року Міністерством освіти і науки України було затверджено освітньо-кваліфікаційну характеристику магістра за спеціальністю 8.000009 – «Управління навчальним закладом», що відповідає Державному стандарту вищої освіти і входить до її галузевої складової. У зв'язку з цим у вищих навчальних закладах України та інститутах післядипломної педагогічної освіти розпочалася підготовка магістрів та підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти за цією спеціальністю. У вищих навчальних закладах почали вдосконалювати навчальні програми професійної підготовки магістрів, робочі плани зі спеціальності «Управління навчальними закладами», видавати підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації з питань управління освітою та професійної підготовки керівників.

Великий внесок у професійну підготовку магістрів управління навчальним закладом вносять громадські фахові організації, які систематично проводять семінари, конференції, творчі майстерні з актуальних проблем освіти. Приватні фірми і корпорації також широко рекламують свої курси і семінари. Нові технології (відео- і аудіокасети, комп'ютерні програми, дистанційне навчання, телебачення та ін.) створюють практично сприятливі умови для самоосвіти.

Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду з підготовки керівних кадрів у галузі управління освітою свідчить про те, що у провідних державах світу цій проблемі приділяється першорядна увага. Так, в «Рекомендаціях до навчальних планів Національної ради з керування освітньою політикою для Ради з освітнього лідерства (США)» визнано пріоритетним рефлексивний підхід до навчального процесу у вищих навчальних закладах країни. В Російській Федерації підсилена увага та ведеться контроль за підготовкою керівників освітніх закладів вищої професійної освіти, що викладено у «Державних вимогах до мінімуму змісту та рівня професійної підготовки освітньої програми «Менеджмент в освіті» (для керівників освітніх закладів вищої професійної освіти) для здобуття додаткової кваліфікації «Менеджмент освіти вищої школи (Російська Федерація)».

У розділі проаналізовано основні поняття дослідження («рефлексія», «рефлексія керівника», «рефлексивне управління», «рефлексивне навчання», «професійна підготовка»), що дало можливість визначити специфічні ознаки поняття «професійна підготовка на засадах рефлексивного підходу».

На основі наукового аналізу літературних та інших джерел з проблеми дослідження з'ясовано, що сутність дефініції «рефлексія» є предметом досліджень багатьох науковців, які тлумачать її з різних позицій, а саме: продукт інтеграції когнітивних, регулятивних та комунікативних процесів, що реалізується в трьох основних формах: ситуативна, ретроспективна і перспективна (Н.Є. Ревська); аналіз суб'єктом власної діяльності і визначення засобів керування нею (А.В. Авілов); самоаналіз, осмислення власних дій, передумов і механізмів власної діяльності, парадигмальних засад, еталонів, процедур діяльності, що спрямовані на осмислення й усвідомлення власного психічного стану (В.Д. Федоров). Аналіз різних підходів до тлумачення поняття «рефлексія» дає можливість стверджувати, що більшість науковців поєднують у ньому власне рефлексію і саморефлексію.

Вивчення джерел з психології, педагогіки, менеджменту показало, що поняття «рефлексія» розглядається також в контексті майбутньої професійної діяльності. Так, педагогічна рефлексія тлумачиться як здатність педагога об'єктивно оцінювати себе та свої вчинки, зрозуміти, як його сприймають студенти в процесі педагогічного спілкування (О.М. Семенова, І.А. Стеценко). Рефлексія керівника розглядається як чинник комунікативної компетентності керівника (В.Д. Федоров). Отже, на наш погляд, управлінська рефлексія – це здатність управлінця оцінювати себе та свої вчинки з різних позицій, розуміння того, як його сприймають колеги в процесі професійного спілкування.

У розділі з'ясовано сутність поняття «рефлексивне управління навчальним закладом». Проведене дослідження свідчить про те, що у науковій літературі спостерігається поліваріативний підхід до визначення цього терміну: за Т.М. Давиденко «рефлексивне управління школою – це полісуб'єктна діалогічна

взаємодія, в якій зворотні зв'язки відбуваються переважно у вигляді рефлексивних процесів і які забезпечують цілеспрямованість саморозвитку суб'єкта на основі власних тенденцій завдяки «передачі» її суб'єктам «основи», що дає змогу перевести з позиції «реагування» в позицію «інтенсивного самоуправління». В.В. Крижко зазначає, що «рефлексивне управління школою є найважливішою умовою переходу школи зі стану екстенсивного самокерованого розвитку в стан інтенсивного самокерованого розвитку та створює умови для рефлексії школою індивідуального досвіду з метою перебудови стереотипів своєї життєдіяльності та реалізації власної траєкторії самокерованого розвитку».

Розкриваючи сутність рефлексивного підходу, ми звернулися до праць науковців. Так, Т.І. Москвіна наголошує, що рефлексивний підхід – це впровадження в процес додаткового професійного навчання інноваційних технологій, методів і засобів, що розвивають суб'єктну позицію слухача в процесі навчання, що неможливо досягти за допомогою збереження традиційних форм організації навчання, зокрема, підвищення кваліфікації, орієнтованого на об'єктну роль педагогів в освітньому процесі. І.Г. Ліпатнікова під рефлексивним підходом до процесу навчання розуміє системоутворюючий чинник і універсальний механізм управління навчальним процесом на основі суспільно розподіленої діяльності; дослідження, осмислення і переосмислення інформації студентами, перетворення її шляхом самостійного вибору студентом мікроцілей з урахуванням його індивідуальних можливостей, здібностей, потреб і визначення траєкторії розвитку особистих якостей.

Узагальнення результатів наукових праць уможливило обґрунтування власного визначення поняття «рефлексивний підхід до навчання», витлумачивши його як комплекс спеціально дібраних форм і методів професійної підготовки, спрямованих на розвиток у студентів здатності компетентно діяти відповідно до чинників зовнішнього та внутрішнього впливу. Професійну підготовку на засадах рефлексивного підходу в дисертації визначено як спеціально організований навчально-виховний процес, що сприяє розвитку професійної рефлексії (продуктивного мислення й оптимальних дій в умовах професійної діяльності). Рефлексивний підхід до професійної підготовки спрямований на розвиток у студентів управлінської рефлексії.

У розділі проаналізовано взаємозв'язок змісту термінів, які часто використовують в галузі управління освітою (керівництво навчальним закладом, управління школою, менеджмент освіти), та обґрунтовано авторське розуміння взаємозв'язку між цими поняттями.

У другому розділі – **«Педагогічні умови професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу»** – обґрунтовано педагогічні умови рефлексивного навчання магістрів управління навчальними закладами, визначено критерії та показники готовності магістрів управління навчальним закладом до рефлексивного управління, розроблено модель педагогічних умов професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу.

У ході констатувального експерименту було проаналізовано організаційно-педагогічні умови професійної підготовки магістрів зі спеціальності «Управління

навчальними закладами» вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти України. Контент-аналіз навчальних планів дав змогу зробити такі висновки: кількість годин, передбачених на вивчення тієї чи іншої теми, як і форми здобуття знань, умінь і навичок, базуються на суб'єктивному досвіді та уявленнях авторів, що розробляють програми і навчальні плани; багатьом навчальним планам притаманна недостатня аргументованість визначення співвідношення годин, що відводяться для теоретичних і практичних курсів і форм навчальної роботи: переважають лекційні заняття над активно-практичними, які потребують особистісної активної діяльності студентів; у більшості навчальних планів зміст, форма та час навчання жорстко регламентовані, не передбачають умов для творчого їх використання.

Аналіз наукової літератури, нормативних документів та форм і методів проведення практичних занять у навчально-виховному процесі в магістратурі показав, що магістерська підготовка спрямовується, насамперед, на формування фахової та науково-дослідної компетентності. Визначено, що потребують активізації ті форми і методи професійної підготовки, що забезпечують розвиток рефлексії у студентів.

У ході констатувального експерименту, що здійснювався за участю магістрантів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Київського славістичного університету, Університету економіки та права «КРОК», Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, з метою діагностики готовності студентів до рефлексивного управління проводилися бесіди, спостереження за діяльністю студентів, соціально-педагогічні тренінги, рольові та ділові ігри, моделювання професійних ситуацій, анкетування студентів, аналізувалися їхні творчі роботи, результати успішності з різних дисциплін, самооцінка підготовленості до управління навчальними закладами, а також проводилися бесіди та анкетування з випускниками магістратури «Управління навчальними закладами» та викладачами. Крім того, проводилося анкетування директорів шкіл та керівників навчальних закладів різних типів і форм власності з метою визначення їх ставлення до обсягу годин, передбачених у навчальних планах на вивчення професійних дисциплін, та до форм і методів навчання, що були б ефективними для розвитку рефлексії керівника.

У дослідженні обґрунтовано інтернальні умови підготовки магістрів управління навчальним закладом. Для діагностики наявності відповідних інтернальних умов визначено критерії: професійно-комунікативної, дидактично-перманентної та адаптивної компетентностей, за допомогою яких здійснювалась діагностика рівнів готовності студентів до рефлексивного управління. Професійно-комунікативний критерій дає можливість діагностувати здатність майбутніх управлінців навчальних закладів оптимально здійснювати комунікацію в умовах професійної ситуації і має такі показники, як: професійні знання, професійні навички та уміння, комунікативна компетентність (уміння спілкуватися з суб'єктами професійного та позаінституційного середовища), конфліктологічна компетентність. Критерій дидактично-перманентної компетентності може бути застосований для визначення у майбутніх управлінців навчальних закладів умінь неперервно

навчатися і характеризується такими показниками: усвідомлення значення неперервного навчання, сформована потреба постійного навчання, здатність до самонавчання, самоосвіти, володіння інформаційно-комунікаційними технологіями і засобами навчання. Критерій адаптивної компетентності визначено з метою діагностування у майбутніх управлінців навчальних закладів умінь раціонально діяти в умовах сучасної соціальної реальності (показники: вміння швидко адаптуватися, професійна гнучкість, вміння протистояти деструктивному впливу, стресостійкість, готовність до змін, готовність до самовідновлення, гармонізації, здатність до самоаналізу, самооцінки власної професійної діяльності. Результати констатувального експерименту засвідчили низький рівень сформованості готовності майбутніх управлінців навчальних закладів до рефлексивного управління.

На основі аналізу результатів констатувального експерименту та аналізу наукових і методичних джерел було розроблено модель педагогічних умов професійної підготовки майбутніх управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу (Рис. 1). Означена модель має такі складові: цільовий компонент, що відображає метазавдання – сформулювати готовність магістрів до рефлексивного управління навчальним закладом. Мотиваційний компонент передбачає стимулювання активності студентів і спрямовується на розвиток у них управлінської рефлексії та саморефлексії, усвідомлення значення професійної рефлексії. Змістовий компонент відображає рефлексивну спрямованість усіх професійно орієнтованих дисциплін; передбачає збагачення змістового компонента введенням рефлексивних текстів, лекцій, методів наративу, проблемного викладу матеріалу.

Операційний компонент поєднує аналіз і моделювання проблемних ситуацій, рольові та ділові ігри, групові дискусії, круглі столи, використання методу «мозкового штурму», соціально-педагогічного тренінгу, відеофрагментів, введення творчих завдань для студентів, доповнення семінарських та практичних занять з дисциплін «Управління навчальним закладом», «Психологія управління», «Соціально-педагогічні технології розв'язання проблемних ситуацій», «Професійна етика управлінця» тощо. Окрім того, у навчальний план бажано ввести такі спеціальні курси: «Вступ до спеціальності «Управління навчальним закладом», «Методика проведення соціально-педагогічних тренінгів і консультування в освіті», «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті та управлінні навчальним закладом». З метою системного формування умінь і навичок магістрантів – майбутніх управлінців навчальних закладів, на нашу думку, доцільно запровадити семінарсько-тренінговий спецкурс «Управління навчальним закладом: рефлексивний підхід». Курс передбачає практичні заняття і самостійну роботу студентів. Діагностичний компонент передбачає оцінювання викладачем і самооцінювання студентом власних досягнень, аналіз причини невдач, що дасть можливість стимулювати у майбутніх управлінців навчальних закладів бажання поліпшувати свої результати. Результативний компонент забезпечує визначення рівнів готовності магістрів до рефлексивного управління навчальним закладом.

У розділі обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують якісну професійну підготовку майбутніх управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу, до складу яких входять мета-умова, організаційно-методичні та інтернальні

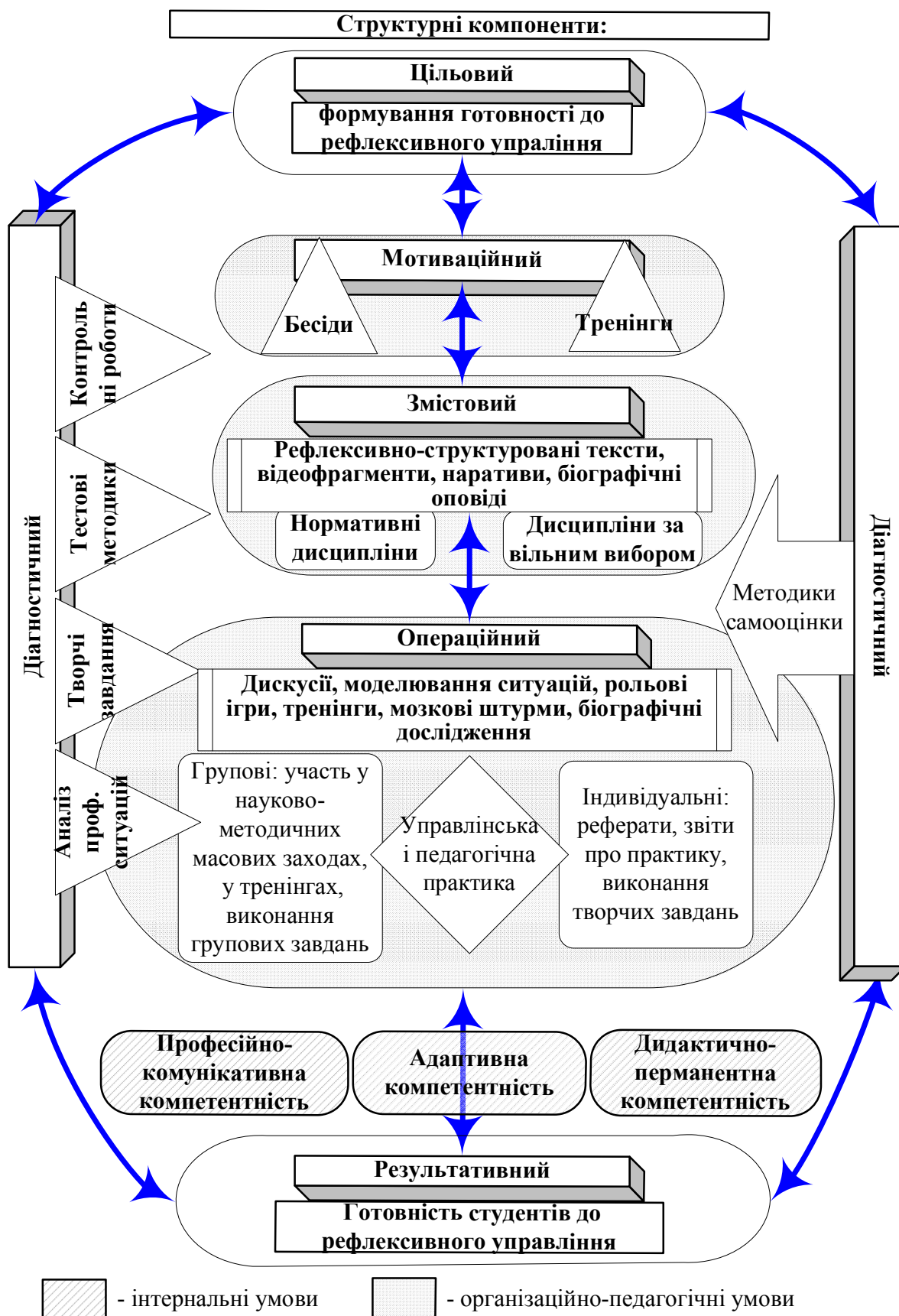

Рис. 1. Модель педагогічних умов професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу умови. Мета-умовою професійної підготовки магістрів управління навчальними закладами на засадах рефлексивного підходу є реалізація дослідно-

експериментальної моделі. До організаційно-методичних умов належить: структурування навчальних планів і програм відповідно до стандартів професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом і концепцій рефлексивного підходу до навчання; введення у навчальний процес спецкурсу «Управління навчальним закладом: рефлексивний підхід»; розробку індивідуальних планів професійної підготовки майбутніх магістрів управління навчальним закладом, що передбачає врахування індивідуальних особливостей студентів; застосування рефлексивно-інтерактивних форм і методів організації професійної підготовки; системне проведення діагностики навчально-виховного процесу; нагромадження та систематизація необхідної науково-методичної літератури, забезпечення методичними рекомендаціями, наочними (схемами, плакатами, фільмами тощо) та віртуально-програмними засобами. До інтернальних умов ми віднесли: оволодіння студентами вміннями швидко адаптуватися; володіння професійною гнучкістю, вмінням протистояти деструктивному впливу, стресостійкістю, готовністю до змін, здатністю до самоаналізу, самооцінки власної професійної діяльності (навички рефлексивності), розвиненою здатністю до самонавчання, самовиховання.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка моделі педагогічних умов професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу»** – описано організацію та хід формувального експерименту, представлено кількісні результати впровадження авторської моделі професійної підготовки управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу, розроблено методичні рекомендації щодо впровадження рефлексивного навчання в професійну підготовку управлінців навчальних закладів.

Для експериментальної перевірки було розроблено: семінарсько-тренінговий курс «Управління навчальним закладом: рефлексивний підхід» 32 години (28 годин практичні заняття і 4 години самостійної роботи), методику самооцінки, підготовлено брошуру з методичними рекомендаціями «Моделювання проблемних ситуацій, як одна з форм навчання магістрів управління навчальним закладом».

Експериментальне підтвердження ефективності запропонованої моделі педагогічних умов професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу в умовах навчально-виховного процесу вищого навчального закладу здійснювалося шляхом введення додаткової інформації під час читання циклу фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін, спецкурсу «Управління навчальним закладом: рефлексивний підхід»; перевірки готовності студентів до рефлексивного управління впродовж 2006–2007, 2007–2008 навчальних років у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Київському педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Полтавському педагогічному університеті імені В.Г. Короленка та Київському славістичному університеті. На початок формувального експерименту із 257 магістрантів управління навчальним закладом 132 увійшли до експериментальних груп і 125 до контрольних груп. Для реалізації теоретико-практичної позиції щодо підготовки майбутніх управлінців навчальних закладів до рефлексивного управління нами було визначено та обгрунтовано три критерії. За I критерієм – професійно-комунікативна компетентність – 55 % студентів експериментальної і 55,5 % студентів контрольної групи мають низький рівень готовності до рефлексивного управління. За другим

критерієм – адаптивна компетентність – низький рівень мають 59,9 % студентів експериментальної і 58,8 % контрольної груп. За третім критерієм – дидактично-перманентна компетентність – зафіксовані нижчі показники: в експериментальній групі – 52,6 %, у контрольній групі – 43,6% студентів.

Результативність впровадження моделі демонструється на прикладі студентів факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в якому брало участь 76 студентів (2006–2007 навчальний рік та 2007–2008 навчальний рік). У ході формувального експерименту відстежувалася стійка тенденція до підвищення якісних показників у студентів експериментальних груп «С» («Управління навчальними закладами», стаціонарна форма навчання) та певні досягнення студентів частково експериментальних груп «З» («Управління навчальними закладами», заочна форма навчання). Зріз знань, умінь і навичок, проведений після закінчення формувального експерименту, виявив значне зростання рівня готовності студентів до рефлексивного управління. В експериментальному контингенті відбулося зменшення кількості майбутніх магістрів управління навчальним закладом з «низьким» рівнем готовності до рефлексивного управління з 56,48 % до 20,57 % і одночасне зростання кількості студентів із «середнім» рівнем з 35,67 % до 54,25 %, а також «високим» – від 7,85 % до 25 %. Порівняльний розподіл студентів контрольної та експериментальної груп за тривірневою системою оцінювання знань та вмінь і середньостатистичними даними за критеріями після формувального експерименту представлено в *Таблиці 1*. Значних змін у контрольних групах не було зафіксовано. Отже, проведена дослідно-експериментальна робота довела ефективність впровадження моделі професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу. В подальшому вищий навчальний заклад може самостійно обирати шляхи професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу.

У ході експериментального дослідження було підтверджено доцільність впровадження моделі педагогічних умов професійної підготовки майбутніх управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу.

Таблиця 1

Результати формувального експерименту рівня готовності магістрів управління навчальним закладом у експериментальній та контрольній групах

Критерії	ЕГ «С»	КГ	Δ	ЕГ «С»	КГ	Δ	ЕГ «С»	КГ	Δ
	Високий %			Середній %			Низький %		
Професійно-комунікативна компетентність	24,37	13,50	10,87	59,12	45,75	13,37	16,50	53,30	-36,8
Адаптивна компетентність	20,34	7,74	12,63	49,10	39	10,1	30,52	53,26	-22,74
Дидактично-перманентна компетентність	34,33	22,66	11,62	56,33	44,60	11,73	9,30	32,60	-23,3
Узагальнений показник	25,00	14,39	10,61	54,25	43,33	10,92	20,57	42,28	-21,71

Загальні результати формувального експерименту підтверджують викладену у дисертації гіпотезу про те, що: розроблена модель педагогічних умов професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу є ефективною, оскільки забезпечує формування професійно-комунікативної, дидактично-перманентної та адаптивної компетентностей і заслуговує на впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Впровадження в практику моделі педагогічних умов професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу сприятиме задоволенню потреб суспільства у висококваліфікованих управлінських кадрах, питаннях розвитку пізнавальних і духовних запитів особистості студента і здійснюється в таких формах: підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації. Усі завдання експериментальної роботи було вирішено комплексно, в тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості. Основна увага приділялась систематичності й послідовності проведення експерименту, формуванню у всіх учасників інтересу до нього, зацікавленості в якісному виконанні його програми, заохоченню творчих пошуків і знахідок магістрантів управління навчальним закладом. Така робота вимагала від них вияву інтелекту, гнучкості, критичності, оригінальності мислення, рефлексивності, що характеризує сучасну управлінську діяльність на засадах рефлексивного підходу. Впровадження експериментальної моделі підтвердило її ефективність.

На основі теоретичного та експериментального дослідження проблеми професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу зроблено такі **висновки**:

1. Дослідження стану професійної підготовки управлінських кадрів в освіті дало можливість виявити той факт, що протягом багатьох років в Україні не проводилася спеціальна підготовка керівних кадрів освіти у ВНЗ. Аналіз наукової літератури показав, що така підготовка проводилася частково, зокрема, на курсах для підвищення кваліфікації діючих директорів та інших керівних працівників.

Виявлена у процесі дослідження динаміка змін у підходах до управління закладами освіти у період з 1918 по 2009 рр. була нами класифікована відповідно до часових і соціальних детермінант: 1) авторитарно-функціональний (1918–1930 рр.); 2) адміністративно-контролюючий (1930–1940 рр.); 3) авторитарно-системний (1940–1960 рр.); 4) авторитарно-комплексний (1960–1980 рр.); 5) авторитарно-компетентісний (1980–1990 рр.); 6) управлінсько-адаптивний (1990–2000 рр.); 7) інноваційно-рефлексивний (2000–2009 рр.).

Професія «управлінець навчального закладу» була виділена в окрему спеціальність лише з 2000 року, коли Міністерство освіти і науки України ввело до класифікатора нову спеціальність «Управління навчальними закладами» освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». До цього часу керівні посади в галузі освіти обіймали люди, що мали вищу освіту відповідно до профілю навчального закладу, яким вони керували.

Намагання України інтегруватися у світову спільноту сприяли появі нової освітньої парадигми, що ґрунтується на засадах гуманістичної педагогіки, педагогіки співробітництва і спрямована на швидку адаптацію випускників навчальних закладів

до вимог сьогодення й повноправне входження в європейський освітній простір. Рефлексивний підхід до професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом може бути представлений як складова цієї парадигми, оскільки він є новим для галузі управління освітою, відповідає актуальним потребам. У дослідженні рефлексія розглядається як обов'язковий компонент професійної компетентності управлінця навчального закладу.

Порівняльний аналіз досвіду американських та російських науковців дав змогу виявити, що у вищих навчальних закладах цих країн пріоритетним є рефлексивний підхід до підготовки управлінців навчальних закладів. Аналіз вимог до програм та навчальних планів підготовки менеджерів освіти засвідчив нормативну фіксацію й рекомендації щодо обов'язкового використання інтерактивних форм і методів навчання в період професійної підготовки за зазначеною спеціальністю, що підвищує ефективність формування готовності до рефлексивного управління навчальним закладом.

2. У дослідженні нами було проаналізовано і уточнено зміст основних понять: «рефлексія», «рефлексія керівника», «рефлексивне управління», «рефлексивне навчання», «професійна підготовка» та науково обгрунтоване впровадження рефлексивного підходу в професійну підготовку магістрів управління навчальним закладом. Професійну підготовку на засадах рефлексивного підходу в дисертації визначено як спеціально організований навчально-виховний процес, що сприяє розвитку професійної рефлексії (продуктивного мислення й оптимальних дій в умовах професійної діяльності). Рефлексивний підхід до навчання ми розуміємо як комплекс спеціально дібраних форм і методів професійної підготовки, спрямованих на розвиток у студентів здатності компетентно діяти відповідно до чинників зовнішнього та внутрішнього впливу. Рефлексивний підхід до професійної підготовки спрямований на розвиток у студентів управлінської рефлексії.

3. У дисертації обгрунтовано педагогічні умови, що забезпечують професійну підготовку магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу, зокрема: мета-умова, організаційно-методичні та інтернальні умови. Мета-умовою професійної підготовки майбутніх магістрів управління навчальними закладами на засадах рефлексивного підходу є реалізація дослідно-експериментальної моделі, всі компоненти якої (цільовий, мотиваційний, змістовий, операційний, діагностичний та результативний) спрямовані на формування готовності до рефлексивного управління навчальним закладом. Організаційно-методичні умови передбачають забезпечення навчально-методичної бази шляхом впровадження методичних рекомендацій та віртуально-програмних засобів. Інтернальні умови сприяють оволодінню студентами навичками рефлексивності, розвитку здатності до самонавчання, самовиховання.

У дисертації визначено три критерії готовності управлінців навчальних закладів до рефлексивного управління: професійно-комунікативний, дидактично-перманентний та адаптивної компетентності. Критерії й показники сформованості необхідних знань, умінь і навичок студентів дали можливість визначити три рівні готовності майбутніх управлінців навчальних закладів до рефлексивного управління: *високого, середнього і низького*. Діагностика проводилася за такими показниками: вміння швидко адаптуватися; професійна гнучкість (здатність вирішувати

професійні проблемні ситуації на користь навчального закладу); вміння протистояти деструктивному впливу; стресостійкість (навички самоконтролю, здатності до самовідновлення, гармонізації); готовність до змін (стратегічний менеджмент); здатність до самоаналізу, самооцінки власної професійної діяльності (розвиток рефлексії); здатність до неперервного навчання, самоосвіти, самовиховання; усвідомлення значення підвищення професійної компетентності підлеглих; володіння сучасними інформаційними технологіями та засобами навчання (інформаційними програмами управління навчальним закладом); інформаційно-комунікаційна культура управління; володіння сугестивними вміннями (методами психологічного впливу) та ін.

4. Розроблена модель педагогічних умов професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу, ефективність якої була підтверджена результатами проведеного у дослідженні експерименту. Важливим компонентом моделі виступав авторський курс семінарсько-тренінгових занять «Управління навчальним закладом: рефлексивний підхід» та семінарсько-практичні заняття з моделювання професійних ситуацій управлінської діяльності. Порівняння даних, отриманих на завершальному етапі в експериментальних групах з відповідними показниками контрольних груп, дало можливість стверджувати, що розроблена і впроваджена нами модель позитивно вплинула на навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах, функціональне поєднання всіх компонентів якої забезпечило формування готовності майбутніх магістрів до рефлексивного управління навчальним закладом. В результаті проведення формувального експерименту студенти, які навчалися в експериментальних групах, значно покращили свої показники, зокрема: високого рівня готовності досягло на 18,5 % студентів більше, ніж їх було на початку експерименту; відповідно середнього рівня готовності стало більше на 19,8 % за рахунок студентів, які мали низький рівень готовності. За той же період студенти контрольних груп мали значно нижчі показники. Ці якісні показники підтверджують ефективність впровадження авторської моделі.

5. Розроблено методичні рекомендації щодо професійної підготовки магістрів управління навчальними закладами на засадах рефлексивного підходу. Основні положення методичних рекомендацій: професійній підготовці магістрів управління навчальним закладом повинна передувати вхідна діагностика; позитивним є використання інтерактивних форм і методів навчання. Теоретичні основи професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу передбачають комплексне застосування особистісно орієнтованого, індивідуалізованого, проблемного та діалогічно-комунікативного навчання, а саме: збагачення навчальних курсів рефлексивними елементами та використання інтерактивних форм і методів навчання (навчальні дискусії, проблемні ситуації, творчі завдання, соціально-педагогічний тренінг, рольові, ділові ігри, моделювання професійних ситуацій, робота в малих групах, «мозкові штурми», наративи, біографічні дослідження, віртуалізація навчального простору). Застосування інформаційно-комунікаційних технологій сприятиме розвитку рефлексії студентів; доцільно активно використовувати позааудиторні форми та методи навчання; елементи мистецтва в навчально-виховному процесі з метою

виховати гармонійну особистість майбутнього керівника, здатного до самовідновлення, протистояння деструктивному впливу, що є важливою складовою профілактики професійного вигорання.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання спеціалізації професійної підготовки управлінців навчальних закладів (управління вищим навчальним закладом, дошкільним закладом освіти, позашкільними закладами, дитячими оздоровчими таборами), а також професійної підготовки управлінців до формування іміджу навчального закладу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

1. Светлорусова А. В. Моделювання проблемних ситуацій як одна з форм навчання магістрів управління навчальним закладом: метод. рек. / А. В. Светлорусова – К. : Принт-Центр, 2009. – 43 с.

2. Светлорусова А. В. Використання проблемних ситуацій в професійній підготовці управлінців навчальних закладів / А. В. Светлорусова // Вища освіта України – 2008 – Дод. 3, том IV : – Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – С. 500–506.

3. Светлорусова А. В. Модернізація магістерської підготовки управлінців навчальних закладів на основі впровадження рефлексивного навчання / А. В. Светлорусова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 5: Пед. науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць – К., 2008. – Вип. 11. – С. 288–292.

4. Светлорусова А. В. Позааудиторні форми та методи навчання в професійній підготовці майбутніх менеджерів освіти / А. В. Светлорусова // Вища освіта України – Додаток 3 (т.6) – 2007 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : моніторинг якості освіти» – К. : «Гнозис», 2007. – С. 152–156.

5. Светлорусова А. В. Професійна підготовка керівників вищих навчальних закладів до мистецтва бути управлінцями / А. В. Светлорусова // Педагогічний процес : теорія і практика: зб. наук. праць / Благод. фонд ім. А.С. Макаренка. – К., 2008. – Вип. 3. – С. 165–173.

6. Светлорусова А. В. Професійно-функціональна компетентність управлінця навчальними закладами в умовах розвитку сучасного суспільства / А. В. Светлорусова // Наука і освіта. – 2007. – №1/2. – С. 177–180.

7. Светлорусова А.В. Роль ІКТ в професійній підготовці майбутніх керівників навчальних закладів [Електронний ресурс] / А. В. Светлорусова // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – №3 – Режим доступу : [http://www.ime.edu-ua.net/em9/emg.html](http://www.ime.edu.ua.net/em9/emg.html)

8. Светлорусова А. В. Актуальність модернізації професійної підготовки управлінців навчальних закладів / А. В. Светлорусова // Шевченківська весна : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспірантів та молодих вчених : у 4-х ч. / за заг. ред. проф. О. К. Закусила. – К., 2008. – Ч. 2, Вип. VI. – С. 211–212.

АНОТАЦІЇ

Светлорусова А.В. Професійна підготовка магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, Київ, 2009.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу. Професійна підготовка магістрів на засадах рефлексивного підходу спрямована на розвиток управлінської рефлексії, що передбачає застосування комплексу спеціально дібраних форм і методів навчання, спрямованих на розвиток у студентів здатності компетентно діяти відповідно до чинників зовнішнього і внутрішнього впливу.

У дослідженні охарактеризовано теоретичні основи професійної підготовки управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу, проаналізовано становлення та розвиток професії управлінець навчального закладу, визначено критерії готовності управлінців навчальних закладів до рефлексивного управління, обґрунтовано педагогічні умови професійної підготовки управлінців навчальних закладів на засадах рефлексивного підходу, розроблено модель педагогічних умов професійної підготовки магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу та експериментально перевірено її ефективність; розроблено методичні рекомендації для управлінців, викладачів вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти щодо професійної підготовки магістрів управління навчальними закладами на засадах рефлексивного підходу.

Ключові слова: професійна підготовка, магістр управління навчальним закладом, педагогічні умови, рефлексивне навчання, рефлексивний підхід, професійно-комунікативна, дидактично-перманентна, адаптивна компетентності.

Светлорусова А.В. Профессиональная подготовка магистров управления учебным заведением на основе рефлексивного подхода. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – «Теория и методика профессионального образования» – Институт педагогического образования и образования взрослых АПН Украины, Киев, 2009.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы профессиональной подготовки магистров управления учебным заведением на основе рефлексивного подхода. Профессиональная подготовка магистров на основе рефлексивного подхода направлена на развитие управленческой рефлексии, что предусматривает применение комплекса специально подобранных форм и методов обучения, направленных на развитие у студентов способности компетентно действовать в соответствии с факторами внешнего и внутреннего влияния.

В диссертационном исследовании изучены теоретические основы профессиональной подготовки руководителей учебных заведений на основе рефлексивного подхода, проанализировано становление и развитие профессии

руководителей учебного заведения. Определены критерии готовности руководителей учебных заведений к рефлексивному управлению, обоснованно и экспериментально проверено педагогические условия профессиональной подготовки руководителей учебных заведений на основе рефлексивного подхода, разработаны методические рекомендации по профессиональной подготовке магистров управления учебным заведением на основе рефлексивного подхода для руководителей, преподавателей высших учебных заведений и институтов последипломного педагогического образования.

На основе ретроспективного анализа становления и развития профессионализации руководителей учебных заведений была установлена динамика изменения подходов к управлению образовательными институтами. В период с 1918 г. по 2009 г. сущность и характеристические особенности управления учебными заведениями отображено в последовательности социально-детерминированных подходов: 1) авторитарно-функциональный (1918-1930 гг.); 2) административно-контролирующий (1930–1940 гг.); 3) авторитарно-системный (1940–1960 гг.); 4) авторитарно-комплексный (1960–1980 гг.); 5) авторитарно-компетентностный (1980–1990 гг.); 6) управленческо-адаптивный (1990–2000 гг.); 7) инновационно-рефлексивный (2000–2009 гг.).

В исследовании определены особенности профессиональной подготовки руководителей учебных заведений на основе рефлексивного подхода, ими являются: обогащение учебных курсов рефлексивными элементами и активное использование интерактивных форм и методов обучения (учебные дискуссии, проблемные ситуации, творческие задания, социально-педагогический тренинг, ролевые, деловые игры, моделирование профессиональных ситуаций, работа в малых группах, «мозговые штурмы», нарративы, биографические исследования, виртуализация учебного пространства), что будет способствовать формированию готовности магистров к рефлексивному управлению.

Разработаны и экспериментально проверены педагогические условия, что обеспечивают качественную профессиональную подготовку будущих руководителей учебных заведений на основе рефлексивного подхода и включают: цель-условие (реализация опытно-экспериментальной модели), организационно-методические условия (структуризация учебных планов и программ в соответствии со стандартами профессиональной подготовки будущих руководителей учебных заведений и концепцией рефлексивного подхода к учебному процессу; применение рефлексивно-интерактивных форм и методов организации профессиональной подготовки; системное проведение диагностики учебно-воспитательного процесса) и интернальные условия (овладение студентами умениями быстро адаптироваться; профессиональная гибкость, умение противостоять деструктивному влиянию, стрессостойкость, готовность к изменениям, способность к самоанализу, самооценке собственной профессиональной деятельности, развитие способности к самообучению). Разработана модель педагогических условий профессиональной подготовки важным компонентом, которой является авторский курс семинарско-тренинговых занятий «Управление учебным заведением: рефлексивный подход» и семинарско-практические занятия по моделированию профессиональных ситуаций

управленческой деятельности «Моделирование проблемных ситуаций как одна из форм профессиональной подготовки руководителей учебных заведений».

Ключевые слова: профессиональная подготовка, магистр управления учебным заведением, педагогические условия, рефлексивное обучение, рефлексивный подход, профессионально-коммуникативная, дидактично-перманентная, адаптивная компетентности.

Svietlorusova A.V. Vocational training of master's educational institution degrees of management on the basis of reflection approach. – Manuscript.

Dissertation for a candidate scientific degree in pedagogical sciences, speciality 13.00.04 specialization – «Theory and methods of professional education». – Institute of pedagogical education and adult education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2009.

The dissertation is theoretical-experimental research of problem of vocational training of master's degrees educational managers on the basis of reflection approach. Professional preparation of master's degrees on bases of reflection approach is directed on development of administrative reflection, that foresees application of complex of specially neat forms and methods of studies, directed on development at the students of ability competently to operate in accordance with the factors of the external and internal influencing.

In research theoretical bases of vocational training of leaders of educational institution are described on the basis of reflection approach, becoming and development of profession is analyzed leaders of educational establishment, the criteria of readiness of leaders of educational institution are certain to the reflection management, grounded and experimentally checked pedagogical terms of vocational training of leaders of educational institution on the basis of reflection approach, methodical recommendations are developed for leaders, teachers of higher educational establishments and institutes of advanced pedagogical education, in relation to vocational training of master's degrees of management by educational institution on the basis of reflection approach.

Key words: vocational training, master's degree of management by educational establishment, pedagogical terms, reflection teaching, reflection approach, professionally-communicative, didactically-permanent, adaptive to the competence.